

בענין חמץ שנמכר במכירת חמץ לנכרי מה דינו לאחר פסח

קונטרס

בענין חמץ לאחר הפסח שנמכר במכירת חמץ

האם יש ענין להקפיד בזמנינו שלא לקנות אחר הפסח חמץ שנמכר
במכירת חמץ

והאם יש ענין להקפיד גם שהקמח יהיה מקמח שנטחן אחר פסח

מהדורא תנינא

חובר ונערך בחמלת ה' עלי

יהודא ליפשיץ

פעיה"ק ירושלים תובב"א

חודש ניסן תשפ"ג לפ"ק

בענין חמץ שנמכר במכירת חמץ לנכרי מה דינו לאחר פסח

שגיאות מי יבין
הערות והארות יתקבלו בברכה
בכתובת המחבר
קדושת אהרן 9 ירושלים
טל: 0583281999 / 025001043
או במייל y0583281999@gmail.com

תוכן הענינים

ענף א'.....ה

ביאור מקיף בהשתלשלות סדר מכירת חמץ ובטעם המערערים עליו

מביא ב' טעמים על המנהג להבדיל על שכר במוצאי פסח/ שני סוגי חומרות בענין חמץ המכור לגוי/ מכירת חמץ לענין איסור בל יראה ובל ימצא/ מכירת חמץ לגבי חמץ שעבר עליו פסח/ סדר השתלשלות מכירת חמץ כפי שנהוג היום/ אם שייך קנס למי שנהג כדת וכדין/ שלא להוציא לעז על מכירת בית דין/ האם מצות מכונה מותר לאכול לאחר הפסח/ מקור מנהג סטרעטין ופרעמישלאן שלא לאכול חמץ שנמכר לנכרי מפני שפקפקו על המכירה/ מבאר למה החמירו רק עד עצרת/ לאכול חמץ מסיטונאים שאינם שומרי תו"מ

ענף ב'.....כ

בדין קמח שנטחן אחרי הפסח

בדין הליתיה בימי חז"ל לענין אכילה/ ולענין להשהותו בפסח

ענף ג'.....כג

ביאור מקיף בדין קמח מן השוק בזמנינו לענין שהיי' בפסח ולענין חמץ שעבר עליו הפסח

מציאות הדברים בזמנינו/ סיבת הליתיה בזמנינו/ בליתיה שבזמנינו אין חשש שריי' מרובה עם הרבה מים/ האם יש חשש שהחמיצו מצד

בענין חמץ שנמכר במכירת חמץ לנכרי מה דינו לאחר פסח

שהחיטה נמצא בתוך 'תא השהייה' לזמן מרובה/ העולה מדברינו לענין
הלכה

ענף ד'.....לא

בירור החומרים שמוסיפים לתוך הקמח

מברר החומרים שמוסיפים לתוך מי הליתיה/ הצדדים בהלכה לענין
שהיית המאלצי"ן בפסח/ הצדדים בהלכה לענין המאלצי"ן לאחר
הפסח/ מסקנא דמילתא

ענף א'

ביאור מקיף בהשתלשלות סדר מכירת חמץ ובטעם המערערים עליו

מביא ב' טעמים על המנהג להבדיל על שכר במוצאי פסח

א] ידוע המנהג אצל הרבה צדיקים שהקפידו להבדיל במוצאי פסח על שכר, ומקורו ברמ"א {סי' רצ"ו ס"ב}, שכתב וז"ל 'נהגו להבדיל במוצאי פסח על שכר ולא על יין, משום דחביב עליו', ובמשנ"ב {סקי"ג}, ביאור מפני שלא שתהו כל ימי הפסח.

וכתב המג"א {סק"ו}, וז"ל 'נראה לי דוקא במקום דהוי שכר חמר מדינה, אבל בארץ אשכנז אסור כיון שאינו חמר מדינה' עכ"ל, והעתיקו להלכה במשנ"ב {סקי"ב}.

לעומת זאת דעת התוספת שבת {סק"ח}, דנהגו להבדיל על השכר גם כשאינו חמר מדינה, וז"ל 'מיהו ראיתי נוהגין גם באשכנז להבדיל עליו במוצאי פסח הואיל וחביב ביותר' עכ"ל.

ובשו"ע הרב {ס"י}, פסק כדעת המג"א שאין להבדיל על השכר רק במקום שחשיב חמר מדינה, אבל הוסיף שהקילו שמותר להבדיל עליו אף כשיש לו יין בביתו.

וידוע שהגה"ק מצאנו זי"ע נהג להבדיל על השכר,¹ וכן נהגו עוד הרבה צדיקים והוסיף בזה כ"ק אדמו"ר מסטיטשין זי"ע שנהג להבדיל על

¹ בדרכי חיים הנהגות הרה"ק מצאנו זי"ע שכתב המשב"ק {אות צ"ד}, כתב וז"ל, 'במוצאי יו"ט של פסח היה רבינו הקדוש [מצאנו] מבדיל על שכר, שהיה מביאין מחנות של נכרי' עכ"ל, ומסופר שאח"כ הפסיק מנהגו ע"י מעשה שאירע שפעם אחת הטמין

שכר שנמכר לנכרי ע"י הגאון רבי אורי בלוטא זצ"ל דומ"ץ
וויזעליטשקא.²

ישראל שכר והביאו במוצאי פסח שיכריל עליו ולא נמכר לנכרי, ומאז ואילך הפסיק
מנהג זה.

² וכן מסופר שכ"ק אדמו"ר הזקן מסטיטשיין זי"ע היה מוכר לגוי חמץ גמור וכלל בשטר
המכירה גם שתי ככרות לחם, ותיכף במוצאי פסח היה נותנו לבחורי חמד שעזרו בצרכי
הפסח, וכמובן שלאחר ח' ימים בקושי היה ראוי לאכילה, וכל זאת כדי להראות
שהמכירה הוא מכירה גמורה ולא הערמה בעלמא.

ובמרא דשמעתתא {להגרמ"א פריינד ז"ל הל' ביעור חמץ אות קנ"ח}, איתא וז"ל
'אמר לי כי בעיר צאנו היו נוהגים למכור חמץ בעין לנכרי, ושאלתי האם גם מרן הרב
חיים זיע"א בעצמו נהג למכור חמץ בעין, והשיב שאינו יודע, אולם בעיר צאנו לא עשו
דבר מבלי ידיעתו, וא"כ ודאי ידע מזה והתיר' עכ"ל.

ומצאתי בספר שער יששכר {להרה"ק ממונקאטש זצ"ל, מאמר זמן חירותינו אות
ל"ו}, שכתב בזה"ל 'ובזה חשבתי טעם אבותינו וזקנינו הקדושים בני איש אלקי
מראפשיין זי"ע, שדקדקו שיהיה מה למכור בשטר מכירה לנכרי קודם הפסח וכו', וא'
מטעמים י"ל גם עפ"י נגלה כיון שצריכים לזהר ממשוהו חמץ גם מבל יראה היינו מדרבנן
גם כשביטלו, ולכאוי' הוא דבר שא"א ממשוהו ממש בחורין ובסדקין אשר לא ימלט
כמעט ואם נאמר שימכרם לנכרי הרי לא חל המכירה על פרוזין משהו כאלו שאין בהם
שום פרוטה, וע"ז העצה למכור בשטר מכירה איזה דברים בשוויין {שיש בהם חשש
חמץ עפ"י ש"ע כנ"ל}, ודרך אנג כותבין בשטר מכירה גם על הפרורין שבין הסדקין
בכלים חמוצים וכיוצא ועי"ז חל המכירה גם עליהם והווין של נכרי ונוהר ממשוהו חמץ
גם מבל יראה דרבנן כנ"ל' עכ"ל.

עוד מסופר בספר תולדות הכהן {מהרה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין, עמ' נ"ג}, וז"ל
'פעם אחת מספרים החסידים היה על ברית מילה ביום שאחרי אסרו חג הפסח, אצל
אחד מאנשי שלומו אשר היה לו בית מסחר של יין שרף, באמצע נעלם הבעל ברית,
ובבואו שאלהו: איפה היית? ויענהו, שהלך לחזר בשבילו אחר יי"ש מבלתי ממכירת

ובספר נחמד מזהב מהרה"ק ר' יחזקאל מקוזמיר זי"ע {דף כ"ט ע"א}, כתב שהטעם שנהגו הצדיקים להבדיל על השכר אינו משום שהיה חביב עליהם השכר, רק כדי להראות שהטעם שלא אכלו חמץ בפסח היה רק לשם מצוה, ולכן מיד כשעבר הפסח אוכלין חמץ.³

וגם כהיום יש לקיים מנהג זה להבדיל על השכר, וכן נהג הגאב"ד הרמ"א פריינד זצ"ל להבדיל על שכר שנמכר לנכרי מלפני החג, כמבואר במרא דשמעתתא {אות ר"ב}, ואע"פ שכהיום אין השכר חביב להרבה אנשים, מכ"מ שייך גם טעם השני לעשות היכר שלא אכלו חמץ בפסח רק לשם מצוה.

אבל באמת גם כשאין מבדילין על השכר יש ענין לאכול חמץ במוצאי פסח אם יש בהישג יד ממה שנמכר לנכרי, כדי לעשות היכר שלא אכלו חמץ בפסח לשם מצוה בלבד.

ומצינו מקור לזה לאחד מגדולי הראשונים הלא הוא מהר"ם מרוטנבערג, כמו שהובא בספר מנהגים דבי מהר"ם {בין פסח לשבועות}, וז"ל 'נהגו להכניס חמץ תיכף אחר הבדלה לבית ולאכול, שלא יהא כמוסיף על שבעת ימי המצות, ומיהו המונע לא הפסיד' עכ"ל.

חמץ, גער בו: אם בשביל איסור דאורייתא מועיל המכירה כי לא יעברו על 'בל יראה ובל ימצא', היית צריך לחזר אחרי יי"ש אחר בשבילי?' עכ"ל.

³ וז"ל 'ואמר הוא ז"ל שיש עוד טעם בזה כדי להראות שמה שנמנע עד הנה מלאכול חמץ ה' בשביל מצות השי"ת שהזהיר שלא לאכול חמץ וראי' שתיכף שמותר לאכול הוא אוכל, ולכך יש להבדיל על השכר לראי' שעשה רק בשביל מצות ה' שלא אכל חמץ {ולא שלא אכל חמץ מפני שמצוה חביב עליו וכדומה}, ולכן תיכף כשמותר לאכול חמץ אוכל' עכ"ל.

עוד מצינו סיוע למנהג זה בתרגום יהונתן בפסוק {פר' בא י"ב י"ח}, שכתב 'ברמשא דעשרין ותרין תיכלון חמיע', הרי שכותב מפורש לאכול חמץ בליל כ"ב.

וכן נהג הגר"א כמו שהובא בספר מעשה רב {אות קפ"ה}, וז"ל 'במוצאי יו"ט היה [הגר"א] משתדל לטעום חמץ וכו' והיה נמנע לאכול לאחר פסח מצה שיוצאין בה יד"ח בפסח, וכל זה להיכרא לעשיית המצוה שאין עושין אותו להנאה, אלא מפני גזירת הבורא יתעלה שמו.⁴

שני סוגי חומרות בענין חמץ המכור לגוי

[ב] וכאן הבן שואל דכידוע יש נוהגין להחמיר שלא למכור חמץ גמור לנכרי, וכמו כן יש נוהגין שלא לקנות אחר הפסח רק מה שנאפה אחר הפסח ולא מה שנאפה קודם הפסח אף כשהיה מכור בפסח לנכרי.

והנה קודם שנבוא לבאר מקור הדברים יש להדגיש שיש חילוק גדול בין החומרא שלא למכור חמץ גמור לנכרי, לבין החומרא שלא לקנות חמץ שנמכר בפסח, והיינו שעל הצד שלא חל המכירה, נמצא שאם מכר חמץ בעין, יש בזה חשש איסור תורה שהרי שהה חמץ בביתו, [ואף אם ביטל חמצו, יש מקום לומר שלא חל על החמץ שמוכר לנכרי, שלא נתכוין רק על חמץ שנמצא ברשותו], משא"כ כשקונה חמץ אחר הפסח, שאין בו אלא קנס דרבנן, הקילו ביותר וכדיבואר, ולכן יש

⁴ ויש לציין דמאידך גיסא מצינו במקומות שנהגו שלא לאכול מיד מוצאי פסח חמץ אלא היו אוכלים מצה משיוורי מצות של פסח, ומצאו רמז לזה עפ"י מש"כ רש"י בפר' בא עה"פ 'משארתם צרורות בשמלותם' שיוורי מצה ומרור, ובלקוטי מהרי"ח סדר מוצאי פסח כתב בשם מהרי"ל שמנהג מהר"ש שבמוצאי פסח לא היה בביתו שום חמץ ואכלו רק מצה, ומסיים וכל הלבבות דורש ה'.

שנהגו להחמיר רק שלא למכור חמץ גמור, אבל לא חששו לקנות חמץ שנמכר לנכרי בפסח.

מכירת חמץ לענין איסור בל יראה ובל ימצא

ג] ונקדים קודם בענין מכירת חמץ גמור לענין איסור ב"י וב"י, דהנה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה כמבואר בשו"ע {סי' תמ"ח ס"ג}, מפני שקנסוהו רבנן הואיל ועבר על איסור בל יראה ובל ימצא, ושונה קנס זה משאר קנסות שאינו מוגבל לבעל החמץ אלא אסור לכל אדם, כל חמץ שהיה שייך לישראל בפסח, שאל"כ בקלות יבואו להערים, וכן מבואר בערוך השלחן {ס"ז}.

והנה חמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח, אע"פ שביטלו או הפקירו, לפני הפסח, אסור אחר הפסח, ואע"פ שבאופן שביטלו או הפקירו לא עבר בבל יראה ובל ימצא, מ"מ חששו החכמים שאם נתירו כשביטלו, יש לחוש שיניח כל אדם חמצו אלאחר הפסח ויאמר שהפקירו קודם הפסח כדי שנתיר לו, כמבואר כ"ז במשנ"ב {שם סקכ"ה}.

ואשר על כן הנהיגו בכל תפוצות ישראל לסדר אצל רב מכירת חמץ קודם הפסח, והמנהג הוא גם לסמוך על מכירת חמץ להינצל מאיסור ב"י וב"י, כמבואר בביה"ל {שם ד"ה בדבר מועט}.

וכאן נחלקו גדולי הפוסקים אם התירו לסמוך על מכירת חמץ להינצל מאיסור ב"י וב"י אפי' בחמץ גמור, ומצינו שכבר דשו בזה גדולי הפוסקים, דדעת הבכור שור {פסחים דף כ"א ע"א},⁵ וכן במחצה"ש

⁵ תמצית דבריו דאתי עליהו משני טעמים, א {דעכ"פ אסור להערים בדאורייתא אפי' אם היה הקנין המועיל מ"מ בדאורייתא אסור להערים, ב {גוף הקנין אינו קנין המועיל ואי עביד לא מהני.

{סי' תמ"ח סק"ד ד"ה וצ"ע בסו"ד},⁶ לערער אחר המכירה, וכן פקפק בעטרת חכמים {לבעל הברוך טעם, סי' ט"ו}, שחשש כיון שאין מבטלין החמץ בלב שלם הוי כהערמה באיסור דאורייתא.

לעומת זאת ידוע שהחת"ס בתשובות {או"ח סי' ס"ב}, האריך כנגד טענות הבכור שור, ומסיק שהמכירה היא מכירה גמורה, וכן האריך החת"ס {סי' קי"ג}, ובתו"ד {ד"ה ועפ"י}, מסיק 'וכל המפקפק ראוי לגערה', וכן נקט בשו"ע הרב {סי' תמ"ח ס"ו}, וע"ע בשו"ת נוב"י {קמא או"ח סי' י"ח}, וכן בשדי חמד {מערכת חמץ ומצה סי' ט'}, וכן נהגו רבותיה"ק לבית ראפשיץ זי"ע, ואכמ"ל.⁷

מכירת חמץ לגבי חמץ שעבר עליו פסח

[ד] הנה עד כה נתבאר אם סומכים על מכירת חמץ לענין שלא לעבור על לאו דאורייתא ד'בל יראה ובל ימצא', אבל לענין לסמוך על מכירת חמץ לגבי דין ואיסור ד'חמץ שעבר עליו הפסח' הדבר שונה, מאחר שאיסורו אינו אלא קנס מדרבנן למי שעבר על לאו בפסח, וכן מפורש בבכור שור דרק באיסור דאורייתא אסור להערים, עיי"ש.

⁶ ונעתיק חלק מדבריו 'אולם כל זה לא יועיל ולא עלתה ארוכה לשבר בת עמי לעת כזאת אשר נודע ביהודה ובגוים שהמכירה היא רק להפקיע איסור חמץ, אף החרדים על דבר ה' ומוכרים בלב שלם מכ"מ אין דעת הגוי לקנות המקום ולא החמץ, וא"כ במה נקנה החמץ לגוי, כיון דגם החצר אינה נקנה לו כיון דאין חפץ לקנות החצר כלל, ולבי אומר לי דדוקא בימים הקדמונים שהיה דבר זה במכירת חמץ לגוי דרך מקרה, והיה המכירה בלב, בין אצל ישראל המוכר ובין אצל הגוי הקונה, אבל עתה בעוונותינו הרבים הן רבים עתה עמי הארץ שגם בעיניהם הדבר רק מצות אנשים ומנהג אבותיהם בידיהם, כל שכן שאין דעת הגוי לקנות כלל, בעניויתו הדבר קשה בעיני הרבה, ומה אעשה ולחלשות שכלי בעו"ה לא ידעתי לתקן עכ"ל.

⁷ ועי' בספר שערי שלמה {להרב שלמה זלמן גרוסמן רב ואב"ד אלעד, ח"ג סי' י"ח וס' כ"ו}, שהאריך בכל השיטות והצדדים.

ומכ"מ מצינו לאלו שהחמירו גם בזה ולא אכלו לאחר פסח מן החמץ שנמכר לנכרי, והמקור למנהג זה מצינו במעשה רב {אות קפ"א}, שכתב וז"ל, 'אחר הפסח אין ליקח מן השוק מה שאופין מקמח של ישראל ומשמרים וי"ש ושכר של ישראל כי המכירה גרוע ע"כ לא יקנה רק וכו' משל נכרי או הקמח של ישראל אם אינה לתותה וי"ש ושכר של ישראל לא ישתה עד שיעשה מחדש' עכ"ל.

ולא נתברר אם הגר"א החמיר בזה שסוברים שיש חשש על עצם מכירת החמץ, בגלל שהיה להם חששות במכירה, וחששו שיש חסרון בגמירות דעת של המוכרים או הקונים, או שחששו לדעת התבו"ש שסובר שהמכירה היא הערמה, או משום שחששו שלא עשו את המכירה כראוי, שרוב האנשים אין יודעים לעשות את המכירה כראוי.

ומצאתי בהגדת וואלאזין {עמ' ב'}, שהובא שם מהגר"ח וואלאזין זצ"ל בזה"ל 'רבינו הגר"א ז"ל לא אכל חמץ הנמכר כנהוג, ואמר הטעם שאין כל אדם יכול לעשות כדין' עכ"ל, הרי מפורש בשם הגר"א שאין כל אדם בקי למכור היטב, וכן מבואר גם בהערות של מעשה רב השלום.⁸

⁸ ולפלא שמצאתי בספר כתר ראש {להרב אשר הכהן אבד"ק טיקמין ושערשאב, ונקרא בשם 'כתר ראש' אשר בדברים האלה קשרתי כתר לראשי, למען יהיו הדברים האלה מאירים לנגד עיני, לזכרון תמיד, מה ששמעתי מפי אדמו"ר רשכבה"ג הגר"ח מוואלאזין זצ"ל, אות ק"ב}, שכתב בטעם הגר"ח מוואלאזין זצ"ל 'רבינו [הגר"ח] לא היה אוכל אחר הפסח חמץ הנמכרת כנהוג, מטעם שהביטול צריך להיות בלב שלם ואין כולם יכולים לעשות ככה' עכ"ל, וכן נקט בשו"ת תשובות והנהגות {ח"א סי' ש"ט}, בדעת הגר"א, ובחוט שני {ריבית עמ' קצ"ג}.

סדר השלשלות מכירת חמץ כפי שנהוג היום

ה] ובביאור הענין יש להקדים קצת רקע על סדר מכירת חמץ שהיה נהוג בימיהם, עד שנקבע הלכה לדורות לסדר כפי שנהוג היום בזמנינו.

הנה בתחילת עידן המכירה, מכר כל אחד ואחד את החמץ בעצמו לגוי, ובדרך כלל הי' גוי אחד בעיירה, שכל אחד הזמינו לביתו, וסידר עמו את המכירה, וידוע שבתקופות הללו התרבו החששות, כי לא כל אחד יודע דרכי הקנינים וכדומה.

הדבר מבואר היטב בשו"ת תירוש ויצהר {סי' קצ"א}, בבואו לשבח את הסדר הנהוג כיום וז"ל, 'בחרתי לי הנוסח וכו' לעשות מכירה כוללת ובני העיר נותנים לי כח הרשאה למכור חמצם ולהשכיר המקומות וכו', ומי לא ראה המכשלות שהיה בעת שלא היה שטר מכירה כוללת, רק כל יחיד ויחיד בפנ"ע עשה לו המכירה להעכו"ם היחידי שהיה בעיר וסחבו אותו מבית לבית ומחנות לחנות, וכל אחד כיבדו עם היי"ש שנשאר, עד כי העכו"ם היה שיכור ולא היה יכול לעמוד על רגליו, ולא הבין מה שאומרים אליו המוכרים, רק דחפו השטר מכירה לצחתו, אבל באם נעשה באופן שט"מ כוללת, אם במקומות שכ"א מוכר להרב, אם במקומות שכ"א נותן כח הרשאה ועושה את הרב לשליח במקומו, אז אין להרב רק ענין אחד עבור כולם, והוא מוכר להערל בעת שהערל הוא בדעתו ובלתי שיכור, ויודע ומבין את העסק שעושה הרב עמו, עפ"י כל הדיעות ועפ"י כל האופנים שמועילים בקנינים' עכ"ל.

אחר כך העמיד הג"ר יוסף לנדאו זצ"ל רב העיר יאס והתקין תקנה גדולה שכולם ימכרו את חמצם אצל הרב, והוא ימכור את החמץ לגוי, כדי למנוע את המכשולות הנ"ל, כמובא בשו"ת אורי וישעי {סי' קכ"א}, נמצאנו למדים, שרק בזמנים מאוחרים יותר התחילו לנהוג כפי התקנה הגדולה של הרשאה לרב העיר, אבל בזמנו של הגר"א

עדיין היה המנהג רווח בכל המקומות שכל אחד מכר את חמצו בלא שום פיקוח, וזה גרם להרבה מכשולות שהיו למורת רוחם של גדולי ישראל, ומובן מאד הטעם שהחמיר בזה הגר"א.⁹

וכמו כן יש לציין מה שנמצא כתוב באגרות סופרים {סי' מ"ז}, מכתב חתנו של הגאון רעק"א זצ"ל {הגר"ש בירנבוים ז"ל}, אודות חמיו בזה"ל 'מו"ח נשמתו עדן נזהר מליקח חמץ הנמכר, ויין שרף לא לקח אחר הפסח בלתי ממוזגים נכרים' עכ"ל, ולכאורה מפורש שלא סמך רעק"א על המכירה, אמנם גם שם הטעם מפני שחשש שלא נמכר כדת, וראיה לדבר שהרי כידוע שרעק"א מכר חמץ, כמבואר בשטר המכירה שלו מובא שם {סי' מ"ז}, הרי שסמך על המכירה שהוא בעצמו מכר, רק שלא רצה לקנות מאחרים שמכרו החמץ מחשש שמא לא נמכר כדת.

היוצא מדברינו דבזמנינו שמוכרים החמץ ע"י הרבנים לפי כל דקדוקי ההלכה, א"כ אין לחשוש שהמכירה אינה כדין, ובפרט שהמכירה שלנו טובה בהרבה מהמכירה שלהם, כמו שכתב בביה"ל {שם ד"ה ואם}, שהמכירה שלנו שהיא כראוי.

ושו"ר בספר פתחא זוטא בספרו ברכת הפסח {סי' י"ז אות ב'}, שכתב בזה"ל 'חמץ שעבר עליו פסח אסור אף בהנאה, ולכן צריך כל אדם להיות נזהר שלא לקנות חמץ אחר הפסח ממקום שיש עליו חשש שלא מכר החמץ קודם לפסח כהלכתו, ועבור זה מנהג חסידים ואנשי מעשה שאין אוכלין חמץ איזה זמן אחר הפסח עד שיצא הספק מלבם, עכ"ל, הרי שפתיו ברור מללו, שמנהג החסידים לא היה שלא לאכול

⁹ ועי' בשו"ת חת"ס {או"ח סי' קי"א}, שיש לכל רב בעירו ללמד לאנשים שיעשו את המכירה כדין, וראה בשל"ה {תחילת מס' פסחים}, שראה רבים שאין מוכרים כדין.

חמץ שנמכר לגוי כדין, אלא שלא לקנות חמץ ממקום שחוששים שלא נמכר כדין, אלא דוקא ממקום שידועים שנמכר כדת וכדין.

וכן מצאתי בגליון אור הצפון {אייר תשע"ה קובץ ע"א}, שהביא מכתב מכ"ק מהר"ם מבילגורייא זי"ע שכתב בזה"ל 'הקפידא בבעלזא מקורו עוד מהסטערליסקער זצ"ל, ולא מפני שפקפקו ח"ו בהיתר מכירת חמץ, רק מפני שיש לפעמים איזה אנשים שמוכרים את החמץ בהיתרים שונים שלא באופן הראוי, ואין עושים מכירה גמורה עפ"י דין' עכ"ל.¹⁰

וכן כתב בשו"ת אג"מ {או"ח ח"ד סי' צ"ה}, וז"ל 'אין סברא להחמיר אחר הפסח שלא לאכול חמץ שמכר חנוני ישראל לנכרי במכירת חמץ כנהוג שמא לא היתה המכירה בלב גמור, משום שהוא דברים שבלב שאינם דברים, ואנן סהדי ליכא אף בפושעים וכ"ש בסתם בני אדם דמה שיכולים לתקן שלא יעברו איסור הרי יש אדרבה חזקה דלא שביק היתרא ואכלי איסורא' עכ"ל.

אם שייך קנס למי שנהג כדת וכדין

ו] עוד יש לדון בעיקר החומרא שלא לאכול חמץ שנמכר לגוי במכירת החמץ בער"פ, מדוע יאסר החמץ לאחר הפסח משום קנס על שהשאיר אצלו את החמץ שמכר לנכרי, הרי המוכר עשה כדין שמכר את החמץ לנכרי קודם הפסח, שלדעת רוב הפוסקים וכפי הנהוג כיום ברוב בתי

¹⁰ וכן מובא מנהג זה בשו"ת בית אבי {ח"ד סי' קל"ח}, וז"ל 'ידוע וכו' מרן שר שלום מבעלזא זי"ע שדיבר בקדשו שכל ישראל מחוייב לגדור גדר כל השנה, היינו מסוכות עד פסח להזהר מאיסור חדש, מפסח עד שבועות להדר ולזהר מכל דבר חמץ שנמכר ע"י שטר מכירה, ומחג השבועות שלא לאכול פירות יבשים עד סוף השנה מחשש תולעים' עכ"ל.

ישראל שמוכרים את החמץ, הרי עשה כדין, וא"כ מדוע שיקנסו אותו לאסור את החמץ שמכר לגוי שיחשב כחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, והרי חמץ של גוי שעבר עליו הפסח מותר אפילו באכילה כנפסק בשו"ע {שם ס"א}, ומדוע לקנוס אותו על המכירה ויחשב כחמץ של ישראל שלא מכרו, ושו"ר שסברא זו כבר קדמו בשו"ת הרדב"ז {ח"ג סי' אלף ט"ו, ובסימנים הישנים הוא סי' תקפ"ט}.¹¹

¹¹ בדומה לזה מצאתי בספר מרא דשמעתתא {שם אות קס"א}, שאמר בשם הרה"ק רבי משה'לע משינאווא זיע"א, כי מצות מכונה מותר לאכול אחר הפסח, ואין בזה משום חמץ שעבר עליו הפסח, והוסיף, דהו דוקא אם קנה המצות אחרי הפסח מאחד שמיקל בזה לאכול בפסח, אבל מי שקיבל עליו דעת המחמירים, אם עבר ושהה מצות מכונה, נראה דיש לאסרו, ומבואר דלא שייך לקנוס למי שמיקל לאכול בפסח ומחמת כן לא מכרו לנכרי.

והנה יש שעוררו על סברא זו דמצינו כע"ז בשו"ע {סי' תמ"ח ס"ג}, דחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה אפי' הניחו שוגג או אנוס, הרי דקנסינן התיירא אטו איסורא, ולכא' אין הנידון דומה לניד"ד כלל, דהרי בטעמא דגזרינן על האונס מבואר בשו"ע הרב {שם ס"א}, 'כדי שלא יניח כל אדם חמצו עד לאחר הפסח ויאמר אנוס הייתי', ובדומה למשנ"ת לעיל {אות ג'}, בשם הערוך השלחן דקנס זו שונה משאר קנסות שלא הגבילו לבעל החמץ דייקא דאל"כ בקל יבוא להערים, ומבואר דחו"ל החמירו היכא שלא מכר חמצו אפי' באופן המותר כדי שלא יבוא להערים, אבל בניד"ד הרי מכר חמצו כדן ולא שייך לקנוסו מטעמא שיבוא להערים.

ושו"ר בספר מעדני שלמה {עמ' ז'}, שכתב בשם הגרשו"א כדברינו ונעתיק לשונו, 'וביאר מרן, שגדר הקנס אינו על הגברא, אלא על החמץ, כלומר שכל חמץ שמצד עצמו היה צריך להיות מבוער, תקנו עליו דין חמץ שעבר עליו הפסח ואסור, וכן במי שביטל ומצא חמץ באמצע החג צריך לבער, ואע"ג שלא היה בידו לדעת על קיומו של חמץ זה שהלא בדק וביטל וכו', מכ"מ צריך לבערו, כי לא נעשה דבר עם החמץ עצמו,

שלא להוציא לעז על מכירת בית דין

[ז] עוד יש לציין שכהיום המקפיד שלא לקנות אחר הפסח מחמץ שנמכר ע"י בית הדין, חשיב כמהרהר ומפקפק על מעשה ב"ד שנראה כחושש שלא עשו המכירה כהוגן.

וכן מובא בקובץ הר המור {פסח עמ' ק"ב}, בשם הגר"ש סלנט זצ"ל רבה של ירושלים שצוה להרבנית לקנות חמץ המכור לנכרי כדי שלא להוציא לעז על מכירת בית דין.¹²

מקור מנהג סטרעטין ופרעמישלאן שלא לאכול חמץ שנמכר לנכרי מפני שפקקו על המכירה

[ח] ברם בספר משכנות הרועים {מהגאון רבי יחיאל מיכל היבנר זצ"ל אב"ד ניונוב, ח"ב קונטרס עת מצא אות ז'}, כתב וז"ל 'ראיתי המנהג אצל רבינו ז"ל {הרה"ק רבי אורי מראהטין ז"ע, שניהג את עדת סטרעטין אחרי פטירת הרה"ק רבי אברהם מסטרעטעין זי"ע}, שלא אכל מפסח עד העצרת מחמץ של ישראל שמכרו לנכרי ע"י הערמה

[היינו בשלא מכרו] ומעון ביעור, וה"ה במי שהיה חולה ונתרפא באמצע החג שצריך לבער באמצע החג, ובע"כ הקנס הוא על החמץ עכ"ל.

¹² בהליכות שלמה {פ"ו דבר הלכה אות י"ג}, כתב על אלו המחמירים שגם הם לא ינהגו כן אלא לעצמם ולא כהוראה לרבים, ובארחות הלכה {שם אות 43}, כתב שם שביקשו פעם כמה תלמידים בישיבה ליסוע לביתם לשבת מפני שבישיבה השתמשו בקמח מלפני פסח, לא הרשם רבנו [הגרשו"א] לעשות כן, לפי שבודאי אין להדר בדבר עד כדי כך, ועובדא הוה שנתבקש ע"י רבנים חשובים לזרז את ועדי הכשרות שיפרסמו לציבור סימני תאריכי הייצור כדי שידעו להחמיר בדבר, והשיב רבנו כי אדרבה אינו רוצה ליתן יד לדבר הזה שיש בו סרך הטלת דופי בתוקף המכירה, שנהגו בה גאוני הדורות שלפנינו, והרצוה להדר ולהחמיר יברר הדברים בעצמו.

הנהוג אצלנו, רק חמץ של נכרי ממש, וגם השמרים הוצרכו להיות דוקא מגראלניא של עכו"ם, ותיכף אחר שבועות לא דקדק עוד בדבר עכ"ל.

הרי מפורש שהם אכן החמירו מצד הפקפוק על המכירה שנהוג אצלנו, שחששו לשיטות הסוברות שכיון שכל המכירה הוא כעין הערמה, וכל אחד יודע שרוצה לחזור ולהחזיק בה אחר הפסח, על כן אין המכירה מועילה, {ועי' בהמשך למה הקפידו דייקא עד עצרת}.

ובספרו הלולא דרבי {מהרה"ק הנ"ל, אות נ"ז}, האריך יותר במקור מנהג זה, ונעתיק לשונו, 'המנהג מאז אצל רבותיו ז"ל [מסטרעטין] שלא לאכול ולשתות חמץ של ישראל הנמכר עד חג השבועות, והחומרא הזאת נובעת מהקדוש ר' ארון לייב מפרימישלאן, שהיה סר למשמעתו הצדיק דמעיקרא מה"ר יהודה צבי מסטרעטין זצ"ל, טרם דבקה נפשו לאהבה להה"ק האדיר מסטרעליסק זצ"ל, ואח"כ הקיל רבינו הקדוש [רבי אורי מראהטין] לזיהר מזה רק עד היארצייט של חותנו זקנו הנ"ל [הרה"ק יהודה צבי מסטרעטין זצ"ל] שהוא ב"א אייר, וכל קדושים עמו, וע"ד דמצינו בפרק ערבי פסחים דור אחר דור הקילו בזוגות, ובאמת החומרא הזאת שייך רק לגדולי ישראל, כמו שהעומר ה' מתיר במדינה בפסח את החדש, והשתי לחם התירו את החדש במקדש בעצרת, ושמעתי דהגאון הגדול מזידיטשוב נזהר בזה רק עד ג' ימים קודם [אחר] פסח, עד כאן ותו לא' עכ"ל.

הרי שהדגיש הרב מניזנוב שתי נקודות, הראשונה שזו חומרא השייכת רק לקדושים, וגם אצל הקדושים חזרו והקילו בזה עוד ועוד במשך הדורות,¹³ השנייה, שמדגיש בכוונה שהקפידא של צדיקי בית סטרעטין

¹³ והיינו כי אין זו נחלת הכלל להחמיר בדבר המפורש בשו"ע לקולא ולפקק על מאי דקיי"ל שהמכירה מועלת בלא פקפוק, ועל כן אין זו הנהגה השייכת לכל אדם.

שלא לאכול חמץ שנמכר לגוי, מקורה מהרה"ק ר' ארון לייב מפרעמישלאן זי"ע, ולא מהרה"ק מסטרעליסק זי"ע, והיינו כדנתבאר דטעמיהם שונים לגמרי, דטעם הרה"ק מסטרעליסק זי"ע אינו מצד הפקפוק על המכירה, רק שההידור הוא מצד החשש שמא באמת היה ברשות ישראל ולא נמכר כהוגן, כגון שלא ידע הלכות המכירה, או ששכח למכור, או שביטל את המכירה וכדומה, וזאת שייך גם להכלל, וכפי שכתבנו לעיל בשם הבית אבי מהשר שלום מבעלזא זי"ע.

מבאר למה החמירו רק עד עצרת

ט] ויש להמליץ על אלו המדקדקים שלא לאכול מחמץ שנמכר לנכרי עד עצרת, דלפום ריהטא אין הדבר מובן, וכי אחר שבועות כבר נמכרו כל השמרים וכל הי"ש של ישראל ולא נשאר עוד רק של נכרי, ומצאתי במשכנות הרועים שם שפי' וז"ל 'אך נראה עפ"י פשוט ע"ד המבואר בש"ע {סי' תר"ג}, ופוסקים דאף מי שאינו נזהר מפת עכו"ם יזהר בעשיית עכ"פ, א"כ ה"נ הרי עפ"י הדין אין שום מקום לחשוש לזה כיון דחמץ שעה"פ היא רק דרבנן וספיקי לקולא, מכ"ש שישראל קדושים מוכרין כדינא, רק יען שימי הספירה הם ימים קדושים ונוראים מאוד כמבואר בכל ספה"ק וכו',¹⁴ ע"כ אחזו צדיק דרכו לזהר בימים הקדושים אף מחשש רחוק של חמץ שעה"פ ותיכף אחר שבועות נהג עפ"י התורה דכתיב בה אמת' עכ"ל.

לאכול חמץ מסיטונאים שאינם שומרי תו"מ

י] אמנם אצל סיטונאים {WHOLESALEERS} ובעלי מחסני מזון בארץ ישראל, אצלם קיים חשש להקפיד לאכול רק ממה שנאפה אחר הפסח,

¹⁴ ע' רמב"ן {ויקרא כ"ג ל"ו}, שכתב 'והימים הספורים בינתיים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג'.

שהרי אפי' אם המפעלים מוכרים חמצם בפיקוח גוף הכשרות המעניק להם הכשר, ואפי' אם בעל החנות או מכולת מוכרים חמצם ויש להם תעודה ע"ז, מ"מ אין שום גוף המחייב את הסיטונאי או הספק מזון העומד בין המפעלים ובין החניות, למכור את חמצו, והרבה בהם אינם שומרים תו"מ רח"ל, ולכן כל מה שהם מביאים לחניות לאחר הפסח אסורים משום חשש חמץ שעבר עליו הפסח, ולכן האחריות הוא על כל בעל חנות ומכולת ירא שמים לדאוג שיביאו סחורה רק ממי שיש להם תעודה המעיד על מכירת חמץ, ומה"ט יש ליזהר כשקונים חמץ אצל חניות בדרך למירון בל"ג בעומר, שיזהר מלקנות רק במקומות שיש להם תעודת הכשר המעיד על מכירת חמץ, והרבה נכשלים בזה.

ענף ב'

בדין קמח שנטחן אחרי הפסח

בדין הליתיה בימי חז"ל לענין אכילה

יא עוד המציאו כהיום להחמיר גם על קמח שנטחן לאחר פסח, ויש לוודא שזהו חומרא יתירא בחשש איסור דרבנן, וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות {ח"א סי' ש"ט}, ובטעמא דמילתא משום דקמח הנעשה מחיטים רטובים מעיקר הדין היה אפשר להשתמש בו גם בפסח למצה, כמבואר בשו"ע {סי' תנ"ג סכ"א, הוב"ד במשנ"ב סקכ"ז}, מאחר שאינן מתבקעים ואיננו רואים בהם סימני חימוץ, אלא שאסרו הגאונים להשתמש בו למצה מאחר שאין אנו בקיאים ללתת יפה בדרך שלא יחמיצו, כמבואר בשו"ע {שם ס"ה}, ואילו בשעת הדחק התירו לאכלו כמבואר בשו"ע {שם ס"ד}.¹⁵

ולענין להשהותו בפסח

יב ולענין להשהותו בפסח נחלקו בזה הפוסקים דבחיי אדם {כלל קכ"ו ס"ג}, אוסר אף להשהותם, ואילו בחק יעקב {סי' תנ"ג סקי"ח}, ובמור וקציעה שם, וכן בחמד משה {שם ס"ו}, מתירים להשהותם, ובשו"ע {שם וסי' תס"ז ס"ב}, כתב שמותר להשהותו בתנאי שיזהר שלא ישהה בלחלוחית מים בלי עסק שיעור מיל, רק לטוחנן מיד, וכ"כ במשנ"ב שם, ונמצא דשפיר יש להקל לסמוך למכור לנכרי אפי'

¹⁵ ומה שהחמיר במג"א {שם סק"ח}, אף בשעה"ד, איירי באופן שמכבסין החטים ושוהה הרבה במים דאז הוי כדין דגן שטבע בנהר הנזכר בשו"ע {סי' תס"ז ס"א}, וכן משמע מהפמ"ג שם דלא דמי לליתיה דהש"ס, וכ"ה במשנ"ב {שם סקכ"ד}.

אלו שאין מוכרים חמץ גמור לנכרי,¹⁶ וכש"כ שלא החמירו בו לאחר פסח, וכן מסיק בשו"ת תשובה מאהבה {ח"א סי' קפ"א}.¹⁷

¹⁶ וכן ראיתי במחזור דברי יואל לפסח {דף ע' סי' ק"כ}, שרבינו הק' בעל ויואל משה זי"ע מכר קמח במכירת חמץ, והיינו כי אף המחמירים שלא למכור לנכרי חמץ בעין, מכ"מ הקילו למכור קמח, וכנראה שאע"פ שלא חששו שהוא חמץ גמור בכל זאת החמירו למכרו לנכרי מחשש רחוק, ושוב ראיתי בהגדה של פסח עמרת יהושע {בהערה לאות צ"ז}, שטר מכירת חמץ שכתב רבינו זיע"א בשנת תשמ"ח לפ"ק, וכתב שם שמוכר קמח בעד עשר דולאר.

וכן מובא בשם החזו"א {הגש"פ חזו"א עמ' כ"ג}, שהגם שהקפיד שלא למכור חמץ גמור לגוי, היה מוכר בעצמו קמח לגוי לפסח והיה מושהה הקמח בביתו ולא חשש אפי' משום 'בל יראה', כ"ש לגבי איסור חמץ שעבר עליו הפסח.

וכן נהג הקה"י {ארחות רבינו פסח מכירת חמץ אות כ'}, והביא שכן נהג החזו"א, עוד מבואר שם {אות י"ט}, שבמלחמת העולם הראשונה שהיה מחסור באוכל אפו בפסח מצות מהקמח מהשוק, כמבואר בשו"ע {שם ס"ד}, דבשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק.

¹⁷ ומסיק וז"ל 'לכן המורה אשר הורה להשליכם לנהר יהי לו אשר לו אם הורה בן לאחרים אל יהי חלקי עמו, מרגלא בפומי לאמר לתלמידי צאו וראו איזהו עונשו מרובה המחמיר שלא כדן או המקיל שלא כדן הוי אומר המחמיר שלא כדן עונשו חמיר כי המקיל שלא כדן חטאו בין אדם למקום כ"ה ושב ורפה לו, אבל המחמיר שלא כדן צריך להרצה את חבריו עכ"ל.

וכן מסיק בשו"ת תשובות והנהגות {ח"ה סי' קי"ג}, וז"ל 'ותמוה הדבר ופלא להחמיר בזה, דאף שבחמץ ממש החמירו הגר"א זצ"ל והגרעק"א זצ"ל אפי' נמכר, אבל בקמח שנטחן מחטים שלא נתבקעו כלל כמו שהמצב היום ברוב טחנות הקמח, המחמיר לאחר הפסח גם בדיעבד לכאורה הוא מן המתמיהין וכמ"ש, {ולפי השמועה הרי שרק מיד לאחר הפסח אופין בקמח שנטחן לאחה"פ, אבל אח"כ שכבר אין נוהרין לדרוש בן הם מוציאין ממחסנים קמח ישן שנמכר לנכרי בפסח ואופין בו' 'עכ"ל.

וביותר מזה דבזמנינו לא שורים גרעיני חיטה בתוך המים לפני הטחינה כמו שהי' בימי הש"ס, אלא משפריצים את החיטים בכמות קטנה מאד של מים כדי להקל על הסרת הקליפה בשעת הטחינה, באופן שאפי' אחרי כמה שעות לא רואים שום סימני חימוץ על החיטים, ומסתבר שגם החיי אדם יודה להתיר בזה להשהותן, ולכן קמח רגיל אינו נחשב לחמץ כלל, ופשוט שלא החמירו בו אף המחמירים, ועי' בענף הבא שיתבאר דברינו באריכות.¹⁸

¹⁸ ונמצא דמצינו ג' אופני לתיתה, א' { החמור ביותר הוא מש"כ המג"א שהיו מכבסין ושוהין החטים במים לזמן רב וזה אסור אף מדינא דגמ' דהוה כדין ארבע דמבעה בחישתא המבואר בגמ' פסחים { מ' ע"ב }, ואפי' להשהותו אסור, ב' { לתיתה דהש"ס שהי' עסק בשעת הליתיה, ומותר מדינא דגמ', ולמעשה אסור באכילה מאחר שאין אנו בקיאי, ולענין להשהותו נחלקו הפוסקים, החי"א אוסר, ושאר הפוסקים התירו להשהותו, ובשוע"ה התיר בתנאי שטחנן מיד, ג' { לתיתה שבזמנינו שאין שום שריי' כלל ויש עסק במעשה הליתיה וגם נתייבש המים לגמרי לאחר הליתיה, מותר אפי' להשהותו לכו"ע, אף אם לא טחן מיד.

ענף ג'

ביאור מקיף בדין קמח מן השוק בזמנינו לענין שהיי' בפסח ולענין חמץ שעבר עליו הפסח

מציאות הדברים בזמנינו

יג] והנה הרבה עוררו שבזמנינו נשתנו המציאות והתחילו להשהות את החיטים במים לזמן מרובה וזה אסור אף מדינא דגמ', ושפיר אסור אפי' להשהותן בפסח, ולאחר בירור המציאות אמרתי לבארם בטוב טעם ודעת, ויבואר בזה שבזמנינו לא רק שמותר להשהותם, אלא גם לאלו המדקדקים להשתמש דוקא בחמץ שלא נמכר לנכרי כלל, לא הועילו כלום להשתמש בקמח שנטחן לאחר פסח מאחר שמערבים בהם חומרים שהם חמץ גמור, ואין מבטלין איסור לכתחילה, וכדיבואר.¹⁹

דהנה התבואה נטען מן האוצר, ונמשך באופן דממילא ע"י אוגע"ר {הוא כמין שרוי"ף רחב בתוך צינור רחב, וע"י סיבוב השרוי"ף בתוך הצינור מתהלך התבואה שבצינור ממקום למקום}, עד שמגיע התבואה ונזרק לתוך מכונת הלתיתה שהוא כלי רחב ומכוסה, ובכלי הזה יש צינור המזלף מים בקילוח דק ישר על התבואה, ובתוך הכלי יש כעין כפות גדולות שמסבבים התבואה, ונבללין החטים מלמעלה למטה ומלמטה למעלה למשך דקה אחד בערך, ויש שכתבו כשלשים שניות.

וכלי הנ"ל מונח במדרון באופן שלא שייך שיתקבץ איזה שריית חטים בתוך מים, ושיעור המים שזולפין הוא דבר מועט, ולפי יחס כמות

¹⁹ בירור הדברים נלקחו מספר ברנה יקצרו {להרב יצחק יעקב כ"עם שליט"א, פרק ח' סי' ו'}, וכן מהרב ר' גבריאל חיים צבי נויפלד שליט"א {מרבני ועד הכשרות עיה"ק ירושלים, נדפס בקובץ דבר ההתאחדות חלק מ"ו, עמ' מ"א}, ותשואות חן חן להם.

החטים המים הם בערך 2% לערך משקל החטים, כגון אם באין לטחון 100 ק"ג חטים, אזי מזלפין עליהם בערך שני ק"ג מים, והטעם לכמות זו יבואר בהמשך.

ואח"כ בלי שום הפסק, מתהלך החטים הלאה ע"י אוגער שני, ונזרקין לתוך כלי גדול הנקרא בלשונם טעמפערין"ג ביי"ן, המחזיק בערך 100 טון חטים שהם 200,000 פונט חטים, ושווה שם בערך 20 - 16 שעה, והטעם לזה יבואר בהמשך, ואין עוד שום הוספת מים בתוכו וגם לא שייך שיתקבץ מים בשולי הכלי הזה, מעשה הליתתה הזה בזמננו נקרא בלשונם טעמפערין"ג.

סיבת הליתתה בזמנינו

[יד] תכלית הסיבה לזליפה זו, כדי שיצא הקמח סולת נקיה בלי תערובת מורסן וסובין, והמכוון של פעולת הזליפה הוא, שקליפת החיטה [המורסן והסובין], לא יהא כ"כ יבש, שאם המורסן הוא יבש מאד אזי ע"י הטחינה יתפרר המורסן יותר מדאי ויתערב ממנו בקמח, אפי' בנפה דקה מן הדקה, מפני שיש פירורי מורסן דקים כקמח היות שהם יבשים מאד, [מספר ליחות באופן טבעי הם בממוצע של 12%], והם יוצאים דרך נקבי הנפה.

משא"כ כשמזלפים מים על החטים והם עולים למספר הרצוי והראוי, ע"ז לא יתפרר המורסן כ"כ, כי טבע המורסן כך שאם יש בהחטים ליחות כראוי, אזי לא יתפרר המורסן לפירורים דקים כ"כ ע"י הטחינה, אלא מתחזק וישאר לפירורים גדולים, וע"י הרקדה ישאר רק חלק הקמח ויהא סולת נקי ולבן ויפה, כי המורסן לא יעבור דרך נקבי הנפה.

לפיכך, אם החטים במספר ליחות 12 וכדו', מזלפים עליהם עד שעולים למדת הליחות הנדרש, שהוא תלוי במין החיטה, יש שנדרש שיעלה

מידת ליחותם רק מעט ויש קצת יותר, ועכ"פ מספר הליחות הנדרש הוא בין 16 - 14, נמצא שאם רוצים להעלות מספר הליחות ממספר 12 למספר 14 מוסיפים 2% מים, וכמובן שאם ליחות החטים הוא מספר 11, אזי מזלפים 3% מים וכו' כדי שיעלו למספר 14.

עוד סיבה לזילוף המים, משום שע"י הלתייתה תפיג קצת קשיות תוככי החיטה, {חלק הקמח לפני הטחינה הנקרא בלשונם ענדאספער"ם}, ועי"ז הרחיים יטחון את כל הקמח לדקה מן הדקה ותעבור דרך נקבי הנפה, משא"כ אם ישאר תוככי החיטה קשה מאד, אזי ישאר קצת מהקמח כעין פירורים אלו גסים מפני שלא נטחן כל הגרעין יפה יפה דקה מן הדקה, ולא יעברו פירורים אלו דרך נקבי הנפה ונמצא שמפסיד מעט קמח, ועכ"פ ע"י הלתייתה לא נתרכך ממש אלא שאינו קשה כ"כ.

בלתייתה שבזמנינו אין חשש שריי' מרובה עם הרבה מים

טו] ואינם רוצים שיהא בהחטים יותר ממספר הליחות האמור, שאם הוא לח יותר משיעור הראוי, אזי ישאר קצת קמח דבוק אל המורסן שלא נטחן יפה כ"כ, וייאבד חלק מה מהקמח, וגם לא טוב לאצור הקמח למעלה ממספר ליחות 16 - 14 מפני שעלול לעיפוש, וגם יורד איכות הקמח וגורם קושי לאפיית הלחם ובעלי המאפיות אינם מוכנים לקבלו, וגם מצד הרשיות יש פיקוח והגבלה שהלחות שבקמח לא תעלה מעבר לכ 14%, ואם קורה לפעמים מאיזו סיבה שהיא שהלחות גבוהה יותר אזי מעבירים אותם לייבוש, לפיכך מדקדקים ליתן מים בדיוק מאד לא פחות ולא יותר, ודקדוק מידת זליפת המים נעשה ע"י כלים משוכללים וממוחשבות הפועלים בדיוק גדול שיעור לחות התבואה.

תיכף ביציאת החטים מן הכלי שבו מזלפים עליהם, יכולים לראות לחלוחית מים טופחים על החיטה [וגם לא על כל שטח החיטה], מכ"מ אחר חמש דקות לא נראה עוד בעין שום ממשות מים ונתנגבו החטים לגמרי, רק במישוש היד מרגישים שאינם יבשים מאד כפי שהיו קודם שניתנו עליהם מים, ואחר ט"ו דקות עדיין מרגישים אותו הרגש אבל פחות קצת, והחטים לא נתפחו כלל, כי לא שייך שיתפחו עם מים מועטים כאלו.

ואחרי הזליפה נטענין החטים לתכולה הנקרא טעמפערין"ג ביי"ן ושוהה שם בלי שום מים לערך 20 - 16 שעה וכהנ"ל, וסיבת שהיי"ן זו כדי שישתווה ויוספג כל הלחלוחית בכל שטחי גרגירי החטים, שאם ישהו רק כגון ו' שעות אחר הלתיתה, עדיין לא ישתווה הליחות בכל שטחי החטים, והחלקים שלא הגיעו אליהם מהלחלוחית יגרמו עדיין שהקמח לא יצא נקי כ"כ מטעם הנ"ל שחלק זה יתפרר בתוך הקמח, ולשהות יותר מעשרים שעות ג"כ לא טוב, מפני שהלחלוחית יתייבש ויספוג עמוק הרבה לתוך גוף הגרגיר והשכבה העליונה של המורסן תתייבש ושוב יתפרר ע"י טחינה יותר מהראוי ולא יצא קמח נקי.

והנה עד כחמישים שנה השתמשו במים גם כדי להפריד מהחיטה את המוץ והאבק וגרגירי חול ואבנים, החטה היתה מוכנסת לאמבטיית מים בשיעור של כערך 2,000 ליטר מים לק"ג חטה, וברור כי בכמות מים גדולה כזו היה יתר סיכון לחשש חימוץ מעט חטים, אבל כהיום שונה לגמרי תהליך הרטבת החטים, הניקוי אינו מבוצע ע"י מים אלא באמצעות ניפוי ושאיבת אור ורעדה.

האם יש חשש שהחמיצו מצד שהחיטה נמצא בתוך 'תא השהייה' לזמן מרובה

[טז] הנה נתבאר לעיל {ענף ב' אות י"ב}, דלתיתה בזמן חז"ל מעיקר הדין מותר אפי' להשהותו, אלא דבשוע"ה התנה שיזהר שלא ישהה בלחלוחית מים בלי עסק שיעור מיל, רק לטוחנן מיד, ואפי' בזליפה מועטת הדין כן, וכ"כ במשנ"ב שם {אלא שלא כתב מפורש שיעור מיל רק כתב אם שרן 'מעט', ובשעה"צ סקמ"ו ציין לדברי הרב}, הרי מפורש שאם לא טוחנים את החטים מיד לאחר הרטבתם במים הרי שהם מחמיצים, ואפי' אם לא נתבקעו, וכיון שגם בזמנינו שוהים את החטים לכמה שעות כמו שנתבאר, א"כ שפיר יש לחוש שמא החמיצו.

אמנם המדייק בדברי הרב שם שכתב 'אבל אם לא טחנם מיד אלא שהו בלחלוח המים שעליהם וכו' אסור להשהותם' עכ"ל, מפורש דאם לא שהו בלחלוח המים שיעור מיל כגון שנתנגב המים מותר להשהותם.

והטעם בזה נראה דרק כשבללו החטים בכמות ניכרת של מים, שאז אפי' אם הוציאו החטים מהמים עדיין נשאר ממשות לחלוח מים 'עליהם', ולכן שוב חיישי' שנתחמצו עד שהולכים ומתייבשים, אמנם המציאות בזמנינו דאף שתיכף ביציאת החטים מן הכלי שבו מזלפים עליהם, יכולים לראות לחלוחית מים טופחים, מכ"מ אחר כמה דקות לא נראה עוד בעין שום ממשות מים ונתנגבו החטים לגמרי.²⁰

²⁰ עוד יש לציין דבחזו"א {סי' קכ"א סקב"ד ד"ה במ"ב}, חולק על המשנ"ב ונוקט שאם שהה לאחר הליתיה אפי' זמן מרובה, כל שלא נתבקע מותר, והא דבעי' לטוחנן מיד משום דחיישי' שיששה את החטים בבלילתן עם המים עד שיחמיצו, [ודבריו צ"ע דהא הפוסקים כתבו זאת כחומרא בשם הגאונים, ואם מדובר כשהחטים 'שורים' במים, הרי שזה אסור מדינא כמבואר בגמ' פסחים {מ' ע"ב}, לגבי ההוא ארבא, ועוד

העולה מדברינו לענין הלכה

[יז] לאור האמור נראה בעליל שההרטבה הנעשית כיום ודאי שאינה חמורה יותר מלתיתה האמורה בגמ' פסחים {מ' ע"א}, ומסתבר מאד שהיא אף פחותה מכך, כי רש"י {שם ל"ו ע"א ד"ה ליתיה}, פירש ענין הליתיה וז"ל 'לשורן במים מעט', וכן פירש ברבינו מנוח על הרמב"ם {פ"ה מהל' חמץ ומצה ה"ו}, וז"ל 'הבלילה הנזכרת כאן היא הליתיה האמורה בתלמוד שם, והיא ששורין את השעורין במים וכותשין אותן במכתשת להסיר מורסנן' עכ"ל, ובפרט לפי מה שהגדיר הר"ן על הרי"ף {מ' ע"א}, ענין הליתיה שבגמ' וז"ל 'דרכן היה לרחצן היטב מפני העפר והאבק שעליהן', ובנידוננו שהיא רק זליפה מועטת בלי שריי' כלל, ודאי שאין לקרוא לזה רחיצה 'היטב', וממילא אם בליתיה הבאנו כבר מסקנת רוב הפוסקים דמותר להשהותם, גם ההרטבה שבזמנינו דינה כן, ומה"ט כתבנו דמסתברא שגם להחיי אדם יהא מותר להשהותם בפסח.

ובפרט להמבואר בראשונים בסוגיין דהטעם שהחמירו לאסור חטים לתותים לפסח משום שלא בקיאינן בליתיה ועלול להיות שהחטים יגיעו לידי חימוץ, ובנידוננו כאמור לעיל יש הקפדה מצד בעלי הטחנות שההרטבה לא תהיה יותר מהמוקצב, ונזהרים מאד שהחטה לא תגיע כלל לידי מצב של 'פעילות' המים בקרב החטה שזה מקלקל אותה מבחינת איכותית, ויש להם אומנים מיומנים הבקיאים היטב במלאכה זו ועל ידיהם מבוצעת ההרטבה במדה מדויקת במכשיר

יל"ע דלמה הזהירו לטחון מיד הו"ל להזהיר להוציא אותם מהמים ולאחר מכן אפשר לשהות זמן רב], אכן אפי' אם לא נימא כדבריו, מסתבר כמו שכתבנו בפנים דרק כשבללו בכמות ניכרת של מים כבימי חו"ל, אבל בדליכא ממשות של מים עליהם, ליכא חשש כלל.

אלקטרוני משוכלל, והחטים אחרי ההרטבה אינם מתנפחים כדרך חטים ששרויים הרבה במים.

ועאכו"כ שבנידונינו נמכר הקמח לגוי לפני הפסח כדין, ולכן אף המחמירים שנהגו לעצמם שלא לקנות מחמץ שנמכר לנכרי בפסח, יש להם להקל בשופי אף לכתחילה, וכן מסיק הגר"ח קניבסקי זצ"ל בספרו שונה הלכות {תורת המועדים הל' פסח עמ' תקמז}, וכן הקיל הגר"נ קרליץ זצ"ל, מובא בספר ימי הפסח {עמ' קל"ט}, עיי"ש.

ויש להוסיף שהגם שבעניני חששות חמץ בפסח מצינו שהחמירו בהרחקות שונות יותר מבשאר איסורים ויש לזה מקורות בהלכה, זהו דוקא בפסח עצמו אבל לגבי אחר שעבר הפסח לא הוחזקו חומרות הללו, ועי' במג"א {סי' תמ"ז ס"ק מ"ד בא"ד}, שכתב 'דמהיכי תיתי להחמיר בו יותר משאר איסורים' עכ"ל.²¹

²¹ ברם לאחר כתיבת שורות אלו נתברר לי בשם הגריש"א זצ"ל שהי' תמיד אומר בפשיטות מבלי להזכיר את הסוגיה כולה 'אם המים חודרים אל תוככי החיטה כפי שמצהירות החברות הרי בוודאי שהחיטה – הקמח נאסרים'.

וראיתי מאמר מהרב ישראל מאיר מורגנשטרן שליט"א {בעמח"ס החשמל בשבת ועוד}, שמבאר דברי הגריש"א שכל מטרת הליתיה הוא החדרת מים לתוככי החיטה ולא רק אל קליפתה, וכתוצאה מכך הקמח נעשה לח יותר, ונפרד ביתר קלות מהקליפה שחופה עליו, ומאחר שהחטים שוהים למשך שעות ארוכות כשהם לחים בודאי החמיצו, ואסור לקיים את הקמח או להשתמש בו לאחר פסח, ולדבריו שפיר יש לרכוש דווקא מקמח שנמחן לאחר הפסח או מחיטה שאינה רחוצה במים.

ובמחב"ת לאור כל האמור עולה שאדרבה יש הקפדה שהחיטה לא תגיע כלל לידי מצב של הרטבה שזה מקלקל אותה מבחינת איכותית, וגם שלא ישאר קצת קמח דבוק אל המורסן ויאיבד חלק מהקמח, וגם נתבאר שבשעת השחייה החטים נגובים לגמרי ואין עליהם ממשות מים רק לחלוות בעלמא.

ויש שרצו לאסור עפ"י דברי הרדב"ז { ח"ג סי' אלף ט"ו, ובסימנים ישנים הוא סי' תקפ"ט }, שנשאל על הסולת שבמקומו אם חייב לבער, והשיב וז"ל 'ראיתי קצת חכמים התירו דבר זה והטעם שהרי מדין התלמוד מותר לללות וכו' ונהי דהשתא לא בקיאין בליתיה מ"מ חמץ לא הוי שיהיה אסור להשהותו וכ"ש שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, והוראה זו אין לסמוך עליה כלל אלא אסור להשהותו עד לאחר הפסח וקרוב אני לומר שעובר עליו בב"י וב"י מכמה טעמי, חדא שהליתיה שהתירו מדין התלמוד היא של זריזין לצורך הפסח ואין משהין אותו בתוך המים זמן מרובה ומיד מנגבין אותו ומיבשין אותו, אבל ליתיה של העכו"ם שלותתין לצורך הסולת של כל השנה משהין את החטה שרויה וצוברין אותה עד שנתפח כדי שתהיה הקליפה רפויה ליגשר ואין מוקדקדין אם תעמוד זמן מרובה או מעט, ותו שלותתין אותה בתוך שוקת גדול ונופלין מן החטה למטה בשולי השוקת ונשארים בתוך המים יותר מחצי יום וכו', ועוד שמערבין עם החטה המורסן שיש להם מכל הליתות והמורסן שואב כל לחות החטה ונעשה חמץ גמור וחזורין ומערבין אותו עם החטה של ליתיה השניה וכן בשלישית ונמצא חמץ מעורב עם החטה וכו', ומי הגיד לחכמים המתירים שאם היו מניחים החטים אחר שלותתין אותם ומשהין אותם ע"פ הביב לא היו מתבקעין וכו', וראיתי במרדכי בשם ר' אליעזר ממין דחשיב לה חמץ גמור וז"ל הילכך חטין המוכאים וגשמים מזלפין עליהם אין לחוש אבל אם ירבו עליהם רוב גשמים ושרייתן מרובה חוששים להם לביקוע והאוכלין בכרת כי האי ארבא דמבעא בחישתא ע"כ, האם יש לך שהייה גדולה ממעשה הסלת' עכ"ל.

הרואה יראה מדבריו דמה שאסר היה משום שמששים את החטה במים וצוברים אותה עד שנתפח, ועוד כמה ריעותות, אבל ליתיה בזמנינו שנוהרין מאד שלא להשהות החטים לזמן מרובה, וכשמוציאים אותם מהמים הם מנוגכים ואינם מתנפחים אח"כ, ודאי אינו בחזקת חמץ.

ענף ד'

בירור החומרים שמוסיפים לתוך הקמח

מברר החומרים שמוסיפים לתוך מי הליתיה

[יח] הנה בכל דיבורינו הנ"ל ביררנו לענין עצם הזליפה כהיום שיש צדדים חזקים להתיר השהי', אך מ"מ יש לדעת שיש שאלות אחרות בזמנינו במהלך זליפת וטחינת החטים הטעונים בירור, ואציע כאן אחד החומרים שמכניסים לתוך הקמח שהיא חמץ גמור.

דהנה הסדר בזמנינו שמערבים בכל הקמחים מעט קמח שעורים הנקרא בלשונם מאלטע"ד בארל"י פלאוע"ר, וכמו שנכתב על כל שקי קמח הנמכרים, והוא מה שנקרא מאלצי"ן בלשון הפוסקים, עי' בט"ז {או"ח סי' תנ"ג סק"ג}, שהוא חמץ גמור.

ואופן עשיית המאלצי"ן כהיום, ששורים במים חמים קצת, ושוהה שם עד שמחמיץ ומתחיל לתסוס - פערמענטאצי"ע, ונתהווה בהם עי"ז כח ענזי"ם המועיל לחמץ עיסה, ואח"כ מייבשים השעורים וטוחנים אותם, וזהו הנקרא בלשונם מאלטע"ד בארל"י פלאוע"ר.

ומערבין ממנו לתוך הקמחים כדי להשלים מידת חומר הענזי"ם, שאח"כ בעת הלישה יועיל ביחד עם השאור {הייווען}, להתפחת העיסה בכי טוב.

ובדרך כלל מערבים מהמאלצי"ן בערך כשיעור 0.95% שהוא בערך חלק אחד מאלצי"ן למאה חלקים קמח.

הצדדים בהלכה לענין שהיית המאלצי"ן בפסח

יט] והנה בפשטות יש לומר דהיות שנתערב לפני פסח בטל בששים, ואינו חוזר וניעור דקיי"ל דקמח בקמח הוה לח בלח כמבואר במג"א {סי' תנ"ג סק"ו}.

אלא שיל"ע אם הוה כמו דבר המעמיד והמחמץ דאפי' באלף לא בטל כמבואר בשו"ע {סי' תמ"ב ס"ה}, דהסיבה שמוסיפין המאלצי"ן הוא כדי שיתחמץ ויתפח העיסה היטב.

אמנם יש לומר דכל זמן שהקמח מעורב עם המאלצי"ן ועדיין לא עשו ממנו עיסה, אזי המאלצי"ן בטל כיון שעדיין לא התחיל לחמץ, דהא אינו מחמץ קמח יבש כמובן, ואולי אף מותר לאכלו בפסח כך כמות שהוא, וכל שכן דמותר להשהותו ולא הוה חמץ שעבר עליו הפסח.

ועוד נראה, דהנה המומחים אומרים דמעלת הוספת המאלצי"ן הוא רק בצירוף מה שמשימים בהעיסה בעת הלישה שאור, ורק אז פועל פעולתו המכוונת, אבל אם לשין רק אם המאלצי"ן לא יתפח בטוב, נמצא דהמאלצי"ן כשלעצמו אין בו די כח לחמץ וא"כ אין לאסרו משום מעמיד או מחמץ.

הצדדים בהלכה לענין המאלצי"ן לאחר הפסח

כ] ועפ"י דברינו נראה דלענין תבואה שנטחן אחר הפסח ואח"כ מערבין המאלצי"ן, והרי מאלצי"ן הוא חמץ גמור שעבר עליו הפסח ונמצא שמבטל איסור לכתחילה, וכמובן שאם המאלצי"ן שייך לגוי אין שום שאלה, אלא הנידון הוא לאלו המהדרים להשתמש דוקא בחמץ שהי' ודאי אצל גוי כל ימי הפסח ולא הי' יד ישראל באמצע, א"כ לא הועילו כלום בתקנתם לקנות רק ממה שנטחן לאחר הפסח, דהא מעורב בו המאלצי"ן שהוא חמץ גמור, וצ"ע.

ופתח היתר י"ל עפ"י מה דאיתא בשו"ע {יו"ד סי' צ"ט ס"ה}, דהיכא שעבר וביטל במזיד אסור למבטל עצמו אם הוא שלו וכן למי שנתבטל בשבילו, ובט"ז {שם סק"י}, הביא מרש"ל דהיינו דוקא שידע מזה וניחא לי' אפי' לא צוה אותו לבטלו, אבל אם לא ידע ממנו, שרי לי' דהרי הוא כשווגג, וא"כ י"ל עפ"י מה ששמעתי דהא דמערבין המאלצין לתוך הקמחים הוא רק מצד התחייבות התחנות קמח שמחויבים לפעול עפ"י הוראות שקבעו הרשויות, אבל בעצם הדבר שפיר יכולים להשתמש עם הקמח גם בלעדי המאלצין, ואין שום גריעותא בדבר הנאפה, וא"כ יש לדון מצד שאינו ניחא לי' בזה, ברם בהגהות רעק"א {שם סק"ו}, הביא תשובת ריב"ש {סי' תצ"ח}, דמשמע דאף במי שנתבטל עבורו לא ידע מזה אסור, ודלא כהט"ז, וצ"ע.

מסקנא דמילתא

כא מעיקר הדין מותר למכור אפי' חמץ בעין, וגם לאלו שהחמירו לא למכור חמץ בעין, לא החמירו שלא לקנות חמץ בעין שנמכר, מאחר שאיסורו אינו אלא מדרבנן, וכש"כ שאינו רק משום 'קנס' ואין מקום לקנוס מי שנהג כדין, ורק לגבי להשהותו בביתו שהחשש הוא מ'בל יראה ובל ימצא החמירו, וגם להמדקדקים שנוהגים סלסול לעצמם שלא לקנות חמץ בעין שנמכר לנכרי, אינו אלא משום שכל אחד מכר לעצמו חמצו וחששו פן לא מכר כדין, ואפי' חסידים ואנשי מעשה שנהגו להחמיר לעצמם, נתבאר שאי"ז אלא לגדולי ישראל ולא לנחלת הכלל, ואפי' הם הקילו יותר ויותר במשך הדורות.

ובדין קמח מחיטים רטובים נתבאר שמעיקר הדין מותר לאכלם, וכש"כ בזמנינו שהליתיה הוא בדרך זליפה מועטת, ולא כמו בימי חז"ל שהיה לתיתה דרך שרייה, ובכל זאת אין בכוחינו להתיר לכתחילה אפי' לתיתה כזאת לצורך פסח, היות שהגאונים סגרו השער

בענין חמץ שנמכר במכירת חמץ לנכרי מה דינו לאחר פסח

ולא חילקו בין לתיתה ללתיתה, אך בשעת הדחק אפו מהם מצות לפסח.

ולענין להשהותם אפשר דבלתיתה שבזמנינו מותר לכו"ע אפי' אם לא טחן מיד, שאינו רק במעט מזעיר מים, ולכן אף המחמירים שלא למכור חמץ בעין הקילו למכרו, ובדין לאחר פסח כש"כ שהקילו בזה, ונתבאר שלא שייך להחמיר בזה מאחר שמערבים בתוכם חמץ גמור, ומי שרוצה להחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהין, שהוא חומרא על חומרא בכמה ספיקות.

והשי"ת יצילנו ממכשולות ויאר עינינו בתורתו